

Flygtningenævnets baggrundsmateriale

Bilagsnr.:	6
Land:	Kosovo
Kilde:	Det svenske regeringskansliet, Utrikesdepartementet
Titel:	Mänskliga rättigheter i Kosovo 2007
Udgivet:	27. marts 2008
Optaget på baggrundsmaterialet:	15. april 2008

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Kosovo 2007

ALLMÄNT

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Situationen för de mänskliga rättigheterna i Kosovo är fortsatt bekymmersam men förbättras långsamt.

Förhållandena inom rättssektorn är ett av de allvarigaste problemen relaterade till mänskliga rättigheter. Rättsväsendet är ineffektivt och tilltron hos befolkningen är låg. Lagstiftningen tar visserligen hänsyn till de flesta aspekterna av mänskliga rättigheter, men problem finns när det gäller lagarnas tillämpning.

Diskriminering och korruption bidrar till svårigheterna att bygga väl fungerande samhällsstrukturer för alla invånare i Kosovo. Den organiserade brottsligheten är ett problem.

Svaga grupper har svårt att hävda sina rättigheter; fattiga, funktionshindrade, ensamstående, barn samt personer tillhörande minoritetsgrupperna. Säkerhetsläget i Kosovo har generellt sett varit lugnt under en längre tid men betecknas som spänt. Kontakterna mellan olika etniska grupper, särskilt kosovoalbaner och kosovoserber, är begränsade. Förhandlingarna om Kosovos framtida status har bidragit till en viss ökning av spänningarna i samhället.

Överföring av ansvar för Kosovos samhällsfunktioner fortsätter, från FN-administrationen (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, UNMIK) till det temporära självstyret (*Provisional Institutions of Self-Government*, PISG) samt planering för en framtida EU-ledd internationell närvaro. Den stora utmaningen för självstyret består i att fortsätta att arbeta för att bygga ett samhälle där de mänskliga rättigheterna för alla invånare garanteras - inte endast i lagstiftning utan också i realiteten.

Den svaga ekonomiska utvecklingen och fattigdomen hos delar av befolkningen utpekade som ett av de största hoten mot en gynnsam social utveckling i Kosovo. Arbetslösheten är hög, och grundläggande samhällsfunktioner såsom skola och sjukvård lider av betydande resursbrist.

Kvinnans ställning i Kosovo är utsatt men en rad olika åtgärder pågår för att stärka kvinnans roll. Människohandel är fortfarande ett problem.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna om mänskliga rättigheter samt rapportering till FN:s konventionskommittéer

Enligt *UNMIK regulation 1999/24* och det konstitutionella ramverket för självstyret ska alla offentligt anställda i Kosovo vid genomförandet av sitt ämbete ta i beaktande internationellt erkända standarder för mänskliga rättigheter. Då Kosovos status inte varit klarlagd har de centrala konventionerna ännu (2007) inte kunnat ratificeras. Följande konventioner är dock direkt tillämpliga i Kosovo:

- FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, (*UDHR*)
- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, (*ICCPR*), samt de fakultativa protokollen om enskild klagorätt och avskaffandet av dödsstraffet
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, (*ICESCR*)
- Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, (*CERD*)
- Konventionen om avskaffande av alla former av diskriminering mot kvinnor, (*CEDAW*), samt det fakultativa protokollet om enskild klagorätt
- Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, (*CAT*), samt det fakultativa protokollet om förebyggande av tortyr
- Konventionen om barnets rättigheter, (*CRC*) samt de två tillhörande protokollen om barn i väpnade konflikter och om handel med barn
- Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna samt dess protokoll.

UNMIK och Nato ska dessutom tillämpa de internationella konventioner som det forna Jugoslavien hade tillträtt före den 22 mars 1989. Dessa inkluderar förutom ovanstående konventioner även exempelvis *FN:s konvention om förhindrande och bestraffning av folkmord*. Om något rättsområde inte täcks av bestämmelser från UNMIK, eller av lagar som antagits innan den 22 mars

1989, gäller de lagar som antagits efter denna tidpunkt under förutsättning att de inte är diskriminerande och är i enlighet med internationell standard.

Trots att varken UNMIK eller det temporära självstyret har kunnat ratificera ovan nämnda konventioner har viss rapportering till de olika övervakningskommittéerna ägt rum. I februari 2006 överlämnade UNMIK en rapport om de mänskliga rättigheterna i Kosovo från juni 1999 och framåt. En så kallad skuggrapport om minoriteternas situation lämnades till Europarådet hösten 2005.

På varje ministerium har särskilda enheter inrättats för att bevaka de mänskliga rättigheterna, och dessa är i december 2007 fullt operativa i alla förutom fem ministerier. Enheterna ska, i samarbete med *Office for Good Governance* vid premiärministeriet, se till att lagarna inom området mänskliga rättigheter och minoritetsrätt, likväl som icke-diskriminering, tillämpas på bästa möjliga sätt.

MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Det förekommer inga uppgifter om att myndigheter underställde UNMIK skulle ha begått tortyr i Kosovo under 2007. Vid en uppmärksammande händelse i Pristina i februari 2007 sköts dock två kosovoalbanska demonstranter till döds med gummikulor, och flera skadades, av en rumänsk polisstyrka underställd UNMIK. Det förekommer rapporter om polisbrutalitet - av UNMIK-polis och Kosovos lokala poliskår, bland annat i samband med demonstrationer.

Enligt *Internationella Rödakorskommittén (ICRC)*, saknas i augusti 2007 fortfarande 2 047 personer (av ursprungligen 5 206 saknade) sedan konflikten 1999. Under året har något hundratal fall klarats upp. 70 procent av de saknade är kosovoalbaner, vilka i huvudsak försvann under själva konflikten. Övriga försvunna, framför allt kosovoserber, romer och tillhörande andra etniska grupper, har i huvudsak försvunnit efter stridernas upphörande i juni 1999. Hittills har kvarlevorna av 3 800 saknade personer hittats av *Office on Missing Persons and Forensics (OMPF)*, bland annat i massgravar. Flera enskilda organisationer, bland andra *Amnesty International*, har riktat kritik mot det internationella samfundet för att man inte har lyckats ställa de ansvariga för dessa försvinnanden inför rätta. Sedan 2004 finns, under ledning av internationella rödakorskommittén, en arbetsgrupp med representanter från ansvariga myndigheter i Belgrad och Pristina. Arbetet går dock långsamt.

Förhållandena i fängelserna är enkla men anses hålla en acceptabel standard; bättre än vissa nya EU-länder. Det råder brist på fängelseplatser, vilket gör att

personer som döms för enklare brott ibland får vänta länge innan de kan sitta av sina straff. Utbyggnad av fängelsekapaciteten pågår. Sverige stödjer Kosovos kriminalvårdsmyndighet med kapacitetsutveckling i syfte att öka antalet personer som kan få till exempel skyddstillsyn istället för fängelsestraff. Det förekommer även uppgifter om övergrepp mot intagna under 2007. Kvinnor, män och ungdomar ska enligt lag hållas åtskilda i fängelserna, men det rapporteras att sammanblandning ska ha skett i något fall, med trakasserier som följd.

Det temporära självstyret har i stort sett tagit över ansvaret för kriminalvården från UNMIK. Undantaget är fängelset i Dubrava där UNMIK övervakar en högriskavdelning efter flera uppmärksammade rymningar, senast i augusti 2007. Alternativ till fängelsestraff håller på att introduceras, till exempel frivård och skyddstillsyn. Omkring 90 procent av Kosovos ungdomsbrottslingar döms idag till skyddstillsyn. Häktesstandarden har förbättrats på senare år efter internationell kritik. EU studerar (inom IPA-programmet, *Instrument for Pre-Accession Assistance*) möjligheten att uppföra ett nytt säkerhetsfängelse i Kosovo, alternativt att rusta upp Dubrava-fängelset för högre säkerhet.

4. Dödsstraff

Dödsstraff förekommer inte i Kosovo.

5. Rätten till frihet och personlig säkerhet

Olaga frihetsberövanden är inte vanligt förekommande, men ett uppmärksammat fall gäller efterspelet till två demonstrationer mot statusprocessen och den internationella närvaron i Kosovo i november 2006 och februari 2007. Demonstrationerna anordnades av självständighetsrörelsen *Vetevendosje (Självbestämmande)*, vars ledare Albin Kurti greps efter demonstrationerna. Fram till december 2007 hade Kurti suttit häktad samt i husarrest i tio månader på vad organisationer som arbetar med mänskliga rättigheter betecknar som oklara grunder. Den 19 december tog en internationell domare beslut om att upphäva beslutet om husarrest. Enligt en organisation i Kosovo illustrerar detta fall många av de allvarliga brister som Kosovos rättssystem lider av i dagsläget; inkompetens inom domarkåren och åklagarväsendet (vilket bland annat tar sig uttryck i processrättsliga och etiska överträdelser samt undermålig juridisk argumentation), en svag försvarssida med otillräckligt utbildade försvarsadvokater, brist på ansvarsmekanismer för rättens aktörer med mera.

Den personliga säkerheten för Kosovos invånare har generellt förbättrats. Så kallade interetniska incidenter förekommer, om än i minskande omfattning. Under 2007 har det serbisk-ortodoxa klostret i Decan/Decani utsatts för en

granatattack som förstörde delar av klostrets omgivande mur. Den allmänna säkerhetssituationen bedöms under 2007 som lugn men fortsatt spänd. Sedan förhandlingarna om Kosovos framtida status inleddes i november 2005 har spänningarna ökat i samhället. Man kan inte bortse från risken för missnöjesyttringar. I mars 2004 ledde en incident till våldsamma upplopp i Kosovo, varvid 19 människor dog och omkring 4 000 personer från minoritetsgrupperna (främst kosovoserber och romer) tvingades fly.

Hot förekommer mot bland annat personer inom UNMIK-polisen, Kosovos lokala polisstyrka (KPS) och delar av rättsväsendet. Under 2006 och 2007 har bilbomber placerats under UNMIK:s fordon och bilar tillhörande rådgivare till regeringsmedlemmar. Flera KPS-poliser har dödats sedan 1999. Ett uppmärksammat mord av en KPS-polisman som arbetade som livvakt åt medlemmar i självstyret skedde i augusti 2007.

UNMIK utfärdar id-kort till i princip samtliga invånare som har sitt ursprung i Kosovo. Alla som har ett id-kort kan också få ett UNMIK-resedokument. Dessa är erkända i ett flertal länder, dock inte i Serbien. Dessutom utfärdar serbiska myndigheter fortfarande serbiska (tidigare jugoslaviska) pass och andra id-handlingar för medborgare bosatta i Kosovo genom de så kallade parallella strukturerna.

Det förekommer inga egentliga reserestriktioner men resor mellan Kosovo och övriga Serbien kompliceras genom att Serbien inte erkänner UNMIK:s resedokument samt fordonsregistrering i Kosovo. På grund av spänningar och misstro mellan kosovoserber och kosovoalbaner förekommer en rädsla för att lämna de områden där man utgör majoritet, vilket leder till isolering och försämrade livsbetingelser. De så kallade humanitära busslinjer som inrättats av UNMIK för att öka säkerheten och tryggheten för minoritetsgrupperna genomförs nu av självstyret.

Den cirka 16 000 personer starka KFOR-styrkan patrullerar alla delar av Kosovo och bidrar till att upprätthålla en säker och trygg miljö. KFOR har även så kallade fasta posteringar med bevakning dygnet runt vid till exempel de serbisk-ortodoxa klostren i Decan/Decani och Gracanica.

6. Rättssäkerhet och rättsstatsprincipen

Rättssäkerheten är enligt många bedömare det största problemet i Kosovo för närvarande, och små framsteg har gjorts under 2007. Ett fungerande rättssystem är en förutsättning för upprätthållande av respekten för mänskliga rättigheter, men Kosovo når inte upp till internationell standard på detta område. Den allvarligaste kritiken riktas i allmänhet mot domstolsväsendet,

medan poliskåren, framför allt Kosovos lokala polisstyrka, är relativt respekterad och har ett bättre anseende än många andra poliskårer i regionen.

Det internationella samfundet, bland annat *European Agency for Reconstruction*, (EAR), arbetar för att förbättra situationen. En av de stora utmaningarna som det temporära självstyret står inför är det gradvisa övertagandet av ansvar för rättsväsendet från UNMIK. Inrikes- samt justitieministerium inom självstyret inrättades i mars 2006.

Domstolsväsendet består av såväl kosovanska som internationella domare och åklagare. Det finns ännu ingen oberoende procedur för utnämning av domare, det slutliga beslutet tas av *Special Representative of the Secretary-General (SRSG)*. UNMIK har gjort ansträngningar för att skapa ett multietniskt rättsväsende. Känsliga ärenden, till exempel fall av krigsförbrytelser, interetniskt våld eller organiserad brottslighet hanteras av internationellt anställda domare och åklagare.

När UNMIK tog över administrationen av Kosovo 1999 var rättssystemet kaotiskt. De flesta offentligt anställda tjänstemännen, huvudsakligen serber, hade lämnat provinsen medan kosovoalbanerna inte hade arbetat inom rättsväsendet sedan Kosovos autonomi drogs in. Klantänkande och befolkningens allmänna misstro till rättssamhället hade tillsammans med decennier av institutionaliserad diskriminering lett till brist på respekt för lag och rätt. UNMIK tvingades på kort tid bygga upp grunderna till ett nytt rättssystem vilket fortfarande är behäftat med svagheter som relaterar till bristande etniskt och politiskt oberoende, avsaknad av kvalificerad personal och långsam handläggning.

Domare och åklagare saknar ofta tillräckliga kunskaper vad gäller processrätt, juridisk argumentation och domstolsetik. Äldre domare har ofta föråldrad utbildning från det jugoslaviska systemet, och därtill dålig datorvana, vilket begränsar deras tillgång till rättsliga informationskällor. Ett nytt datasystem för registrering och uppföljning av mål har inrättats, men används ännu inte aktivt i alla domstolar.

Systemets bristande effektivitet illustreras av det stora (och ökande) antalet ouppklarade mål inom såväl de straffrättsliga som civilrättsliga områdena. I november 2007 väntade över 36 000 brottmål och 50 000 civilmål på domstolsavgörande. Verkställigheten av fällda domar blir ofta lidande av svaga myndigheter och brister i exempelvis folkbokföringen som ännu inte är centraliserat.

Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) har under 2007 kritiserat ett fall av otillbörlig påverkan av rättsväsendet. En romsk flyktingfamilj sålde

det bostadshus de fått genom ett återvändandeprojekt i Roma Mahala i södra Mitrovica. Den lokala domstolen i Mitrovica skall först ha godkänt försäljningen, men skall därefter ha ändrat sig sedan UNMIK kontaktat domstolen och framfört en annan tolkning av det avtal som återvändarna undertecknat när de flyttade in.

Det finns ännu inget fullt fungerande system för rättshjälp, varken för civilprocesser eller brottmål. En lokal rättshjälpskommission tog i september 2007 över ansvaret för rättshjälpsfrågor från UNMIK. Samtidigt har budgeten för rättshjälp skurits ner kraftigt mellan 2006 och 2007.

Ett stort problem för hela rättssystemet är den utbredda korruptionen. Särskilt i förhållande till den organiserade brottsligheten, vilken är omfattande i Kosovo. Kosovos *Ombudsperson* (en myndighet som handlägger allmänhetens klagomål mot andra myndigheter) har tagit emot många anmälningar om korruption inom domstolarna. De låga lönerna kan locka domare att ta emot mutor, och domare som utsätts för hot får i allmänhet inte tillräckligt skydd. Underbetalda polismän är också en riskgrupp i korruptionssammanhang, men den lokala poliskåren i Kosovo anses ha relativt hög integritet i vardagliga situationer (såsom mutförsök vid trafikbrott). Samtidigt är det en spridd uppfattning att polisen inte vågar ingripa mot den riktigt allvarliga (organiserade) brottsligheten, och att poliser som är för ”besvärliga” kan råka illa ut eller få problem med sin karriär inom poliskåren.

I februari 2007 inrättades en särskild myndighet (*Kosovo Anti-Corruption Agency*) som skall verka för minskad korruption. Det finns även en (ej fullt aktiv) telefonlinje där medborgare ska kunna lämna anonyma tips om misstänkt korruption.

Det är svårt att få vittnen att uttala sig i rättegångar. Kosovos begränsade storlek och starka sociala strukturer gör rättegångsvittnen utsatta, och mord på vittnen har förekommit. Vittnesskyddsprogram har etablerats men fungerar i praktiken inte. Enligt flera bedömare måste vittnen ges möjlighet att bosätta sig utanför Kosovo för att arbetet med att bekämpa den organiserade brottsligheten ska nå större framgång.

Lagstiftningen är ibland svår att tillgodogöra sig, inte bara för domstolspersonal utan även för UNMIK och den övriga administrationen. Detta beror på att tillämplig lagstiftning utgörs av en blandning av gammal jugoslavisk lagstiftning (om vilken många är okunniga), *UNMIK regulations* samt de lagar som antas av självstyret. Det går i många fall, enligt *Ombudspersonen*, inte att avgöra vilken lag som är tillämplig i det enskilda fallet, och det finns inte något högre juridisk instans som kan erbjuda domstolarna vägledning. Ytterligare ett problem är att UNMIK:s regelverk ibland introducerar principer och

rättsfigurer som tidigare inte har funnits i rättsordningen, och att det då saknas skriftliga lagkommentarer och annan tolkningshjälp för lokala jurister. Generellt kan dock sägas att de största bristerna inte finns i lagstiftningen, utan i hur lagarna tillämpas; en situation som delas av flera länder i regionen.

I de kosovoserbiskt dominerade områdena använder man sig i praktiken av serbisk rätt, och domstolarna där är en del av de så kallade parallella strukturerna som tillhandahålls av regeringen i Belgrad. Därmed finns risk för dubbel strafföring samt osäkerhet kring giltigheten av de beslut som fattats.

Polisverksamheten i Kosovo utövas av den lokala *Kosovo Police Service (KPS)*, och den internationellt bemannade UNMIK-polisen. KPS har en multietnisk sammansättning och omfattar för närvarande cirka 7 200 poliser. UNMIK-polisen minskar sin närvaro. Ungefär 16 procent av den lokala poliskåren tillhör någon av minoritetsgrupperna, av vilka 10 procent är kosovoserber. Resterande 84 procent av KPS är kosovoalbaner. KPS är den myndighet inom självstyret som har varit bäst på att rekrytera personal från minoritetsgrupperna. Man har också lyckats rekrytera ett ganska stort antal kvinnliga poliser; omkring 13 procent i dagsläget.

Ett betydande stöd ges till rättssektorn via UNMIK-polis, internationella domare, åklagare etc samt genom olika biståndprojekt. EU planerar också för en framtida EU-ledd internationell närvaro på rättsområdet som även inkluderar internationellt rekryterade domare, åklagare och poliser.

7. Straffrihet

UNMIK regulation 2000/47 garanterar KFOR-anställda fullständig immunitet, samt UNMIK-anställda immunitet när det gäller åtgärder vidtagna i tjänsten inom Kosovos territorium. Detta är ingen ovanlig modell och syftet är, generellt sett, att försäkra missionen att kunna utföra sitt uppdrag utan inblandning av lokala myndigheter.

I fallet Kosovo har dock UNMIK, genom sin särskilda roll som administratör, ett mycket omfattande ansvarsområde. Den långtgående immuniteten har i praktiken bidragit till att undanhålla Kosovos befolkning dess möjlighet att med rättsliga medel skydda sig mot administrationens eventuella övergrepp. Detta förhållande har kritiserats av ett flertal internationella organisationer. Befolkningen saknar i princip den grundläggande rätten att besvära sig över UNMIK:s myndighetsbeslut i domstol, vilket *Ombudspersonen* upprepade gånger har kritiserat.

I början av 2006 beslutade UNMIK att inrätta en rådgivande panel som skall ta emot och utreda klagomål gentemot UNMIK. Panelen har under 2007 bemannats med tre internationella ledamöter, och det första mötet hölls i

november 2007. Dock är panelen endast rådgivande och SRSG kan besluta att inte följa dess rekommendationer. Sedan *Ombudspersonen* som myndighet överfördes till självstyret (i enlighet med *UNMIK regulation 2006/06*), har *Ombudspersonen* inte längre rätt att granska UNMIK:s verksamhet.

En uppmärksammas händelse var UNMIK-polisens beskjutning av demonstranter i Pristina i februari 2007 (se punkt 3). Dödsskjutningarna har inte fått något rättsligt efterspel, och de rumänska poliserna lämnade Kosovo kort efter händelsen.

I praktiken har inte heller kosovaner någon möjlighet att vända sig till den *Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna i Strasbourg* då konventionen inte har kunnat undertecknas på grund av Kosovos nuvarande status.

8. Yttrande-, tryck-, mötes-, förenings- och religionsfrihet m.m.

Yttrande- och mediefriheten i Kosovo är överlag god, även om inte alla medier kan sägas vara oberoende. Förutsättningarna för fria, professionella, pluralistiska och oberoende medier i Kosovo är jämförelsevis tillfredsställande, och representanter för det internationella samfundet i Kosovo, regeringen och parlamentet kritiserar ofta. Det finns dock en tendens, enligt vissa bedömare, att medierna tvekar att granska misstänkt korruption och organiserad brottslighet av rädsla för repressalier. Den granskande journalistiken är inte så utvecklad på grund av brist på utbildade journalister. *Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE)* har uppmärksammat detta och organiserat flera utbildningsprogram för personal inom media.

Medielagstiftningen håller hög standard men det finns svagheter i tillämpningen, delvis på grund av resursbrist. Reglering av TV- och radio-stationer sköts av *Independent Media Commission (IMC)*, som även ska se till att yttrandefriheten, samt barns- och minoriteters rättigheter, respekteras inom media.

Det finns tre TV-kanaler, där *Radio Television Kosovo (RTK)* är statligt ägd, och åtminstone sex dagstidningar. De flesta invånarna inhämtar sin information från TV. De lokala medierna, både etermedier och press, uppfattas allmänt delvis vara styrda av en eller annan internationell eller lokal aktör på den politiska scenen utan att det alltid redovisas. Den statliga televisionen RTK:s utbud av minoritetsprogram uppgår i dagsläget inte till det lagstadgade kravet om 15 procent.

Lagen om religionsfrihet i Kosovo trädde i kraft under 2006. Lagen föreskriver bland annat skattefrihet för religiösa samfund, icke-diskriminering på grund av religion samt frånvaro av en officiell religion.

9. De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

FN:s *interimsadministration i Kosovo* (UNMIK) etablerades genom resolution 1244 i säkerhetsrådet den 10 juni 1999. Arbetet leds av en särskild representant för FN:s generalsekreterare (*Special Representative of the Secretary-General, SRSG*). För säkerheten svarar en internationell Nato-ledd militär insatsstyrka, *Kosovo Force (KFOR)* där även en svensk styrka ingår. FN:s säkerhetsrådsresolution 1244 utgör grunden för UNMIK:s närvaro och verksamhet. Där anges bland annat att UNMIK ska "*promote the establishment, pending a final settlement, of substantial autonomy and self-government in Kosovo*", upprätthålla lag och ordning samt skydda och främja mänskliga rättigheter och garantera ett säkert och obehindrat återvändande för alla flyktingar och internflyktingar till deras hem i Kosovo.

I januari 2001 bildades det första embryot till en egen administration. I maj 2001 tillkännagav FN:s särskilde representant en temporär, lokal "författning" för Kosovo. Allmänna val till provinsparlamentet har genomförts tre gånger, 2001, 2004 och 2007. I mars 2002 bildades det så kallade temporära självstyret (*Provisional Institutions of Self-Government, PISG*) som kan liknas vid en regering till vilken UNMIK nu gradvis överför sina befogenheter. Ledstjärnan är den så kallade standardsprocessen som syftar till att säkerställa att Kosovo bygger upp fungerande och rättssäkra samhällsstrukturer för alla dess invånare. Även om många områden har förts över till det temporära självstyret ligger viss makt kvar hos UNMIK, särskilt inom sektorer som man bedömer vara känsliga, såsom rättsväsendet, minoriteter, internationella kontakter med mera.

Förhandlingarna om Kosovos framtida status inleddes 2005 med utnämningen av Martti Ahtisaari till FN:s särskilda sändebud för denna process. Trots förhandlingar med parterna under 2006 nådde man inte fram till någon förhandlad lösning och i mars 2007 överlämnade Ahtisaari till FNs generalsekreterare ett förslag till statusfastställelse där Kosovo förslås erhålla självständighet övervakad av det internationella samfundet. Någon enighet om Ahtisaaris förslag kunde inte heller nås i FNs säkerhetsråd och i augusti inleddes en ny förhandlingsomgång under ledning av en trojka bestående av representanter från EU, Ryssland och USA. I december 2007 kunde trojkan konstatera att inte heller de hade fått till stånd en statuslösning som parterna i Belgrad och Pristina kunde enas om. I enlighet med en ambition om att trots allt nå en statuslösning för Kosovo, inklusive en utfasning av UNMIK, pågår sedan en tid tillbaka en EU-ledd planering om en annan framtida internationell, politisk närvaro i Kosovo.

Val till självstyret; parlament, kommunstyrelser samt direkta val till borgmästare hölls senast i november 2007. Parlamentet består av 120 platser varav 20 är

reserverade för personer tillhörande minoritetsgrupperna. Minst 30 procent av ledamöterna skall vara kvinnor. Majoriteten av kosovoserberna bojkottade, på uppmaning av regeringen i Belgrad, valen 2007 i likhet med vad som skedde vid valen 2004. Det har i praktiken försvagat dem som politisk faktor i Kosovo.

EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

International Labour Organizations (ILO) konventioner är inte omnämnda i det konstitutionella ramverket för Kosovo och är därmed inte direkt tillämpliga. UNMIK anser dock att de konventioner som antogs av Jugoslavien före 1989 utgör gällande rätt i Kosovo. *UNMIK regulation 2001/27* utgör en av grunderna för arbetsrätten i Kosovo men efterlevnaden av arbetsrättsliga regler är dålig, särskilt inom den privata sektorn.

Kosovo kännetecknas av en mycket svag ekonomi och långsam ekonomisk utveckling. Finansiella överföringar från släktingar som arbetar utomlands och från närvarande internationella organisationer utgör viktiga inkomstkällor.

Lönerna är låga; för en lägre tjänsteman uppgår den till cirka 200 euro per månad. Arbetslösheten är den högsta på västra Balkan och ligger för närvarande på 45 procent. Arbetslösheten bland minoritetsgrupperna är märkbart högre, där arbetslösheten bland kosovoserber är cirka 70 procent och bland romer, ashkalier och egyptier är den 98 procent. Den informella ekonomin är dock omfattande och många av dem som är officiellt arbetslösa torde vara sysselsatta inom den. Befolkningen är mycket ung, mer än hälften av invånarna är 25 år eller yngre. För att öka antalet arbetstillfällen för de 200 000 unga som ska ut på arbetsmarknaden inom de närmaste fem åren, antog regeringen den så kallade *Youth Employment Action Plan* i oktober 2006.

I Kosovo är det svårare för kvinnor på arbetsmarknaden. Arbetslösheten bland dem är betydligt högre än bland män, och ökar dessutom enligt självstyrets *Gender Office*. Enbart 13 procent av kvinnorna lever huvudsakligen av inkomst genererad genom eget arbete. I siffror från *United Nations Development Programme (UNDP)* från 2004 arbetar kvinnor i allmänhet på lägre positioner, och männen tjänar upp till fyra gånger mer än kvinnorna.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

I februari 2007 antog parlamentet *lagen om sjukvårdsförsäkring* och *lagen om allmän hälsovård*. Dessa lagar har dock inte trätt i kraft ännu på grund av de kostnader som lagarna kommer att medföra. En konsekvens av detta är att det för

närvarande inte finns någon sekundär lagstiftning med ett konkret regelverk på området. Hälsosektorn omfattas till viss del av den rådande situationen med så kallade parallella strukturer, där den serbiska regeringen finansierar sjukvården för den kosovoserbiska befolkningen i de områden där de utgör majoritet.

Spädbarnsdödligheten är hög, enligt *United Nations Children's Fund's* (UNICEF) uppskattning uppgår den till cirka 35 per 1000 födda barn. Problem med bl.a. tuberkulos, polio och psykiska sjukdomar finns. Medellivslängden uppgår till 69 år, vilket är under snittet jämfört med övriga regionen.

Tillgången till hälso- och sjukvård är ett stort problem, särskilt för personer tillhörande minoritetsgrupperna, fattiga och andra resurssvaga personer. Sjukvårdsinrättningarna saknar mediciner och dagligt förbrukningsmaterial. Läkare har låga löner och korruption är vanligt då man tar betalt för tjänster som skall vara gratis. Specialistvård finns vid regionsjukhusen och ett system, om än begränsat, för specialistvård utomlands. I de kosovoserbiska enklaverna har emellertid de av regeringen i Belgrad understödda parallella institutionerna fortsatt att tillhandahålla hälso- och sjukvård, vilken håller minst lika hög klass som de i övriga Kosovo. Privata sjukhus finns för dem som har möjlighet att själva finansiera sin vård.

Ansaret för hälso- och sjukvårdssektorn har överförts från UNMIK till det temporära självstyret. Hälsoministeriet har utarbetat en hälso- och sjukvårdsstrategi som innefattar en modern handlingsplan även för den eftersatta mentalvården. Inom hälsoministeriet finns en välfungerande kommitté som invånarna kan vända sig till med klagomål.

Det finns en kosovansk strategi för preventivt arbete med hiv/aids, som får stöd från bland andra Sverige genom Sida.

12. Rätten till utbildning

Det råder allmän skolplikt i Kosovo, men på grund av knappa resurser finns det brister inom hela utbildningsväsendet, exempelvis vad gäller infrastruktur, tillgång till nödvändig materiel, lärarmotivation (på grund av låga löner), skolnärvaro etc.

På grund av överfyllda klassrum måste skollokalerna i många fall utnyttjas i tre till fyra skift per dag, vilket leder till att undervisningen för eleverna i vissa fall inte blir längre än två timmar per dag. Familjerna måste ofta själva betala för undervisningsmaterial.

En del barn fullgör inte de obligatoriska nio åren. Orsakerna till avhoppet är ofta relaterade till fattigdom och att många barn arbetar för att hjälpa till med

familjekonomin istället för att gå i skolan. Enligt tillgänglig statistik i Kosovo fortsatte omkring hälften av de kosovoalbanska flickorna i åldern 15 till 18 år sin utbildning efter grundskolan. Skolnärvaron inom minoritetsgrupperna romer, ashkalier och egyptier är särskilt låg, där bara hälften av barnen i åldrarna 6 till 14 år deltar i undervisningen. Möjligheten att erhålla utbildning på minoritetsspråk inom majoritetsområden existerar i praktiken inte.

Vissa framsteg har dock gjorts. Inskrivningen i grundskolan är nu över 95 procent och analfabetismen har reducerats till mindre än 0,5 procent bland barn och ungdomar. I juli 2007 antog Kosovos utbildningsminister en utbildningsstrategi för romer, egyptier och ashkalier.

Barn från den kosovoserbiska minoriteten går i skolor som tillhandahålls genom de så kallade parallella strukturerna. För en del äldre elever kan det leda till att de tvingas flytta hemifrån för att bo i närheten av skolan.

Analfabetismen i Kosovo uppgår till cirka 6 procent bland vuxna enligt siffror från *Världsbanken*. Den är mer utbredd bland kvinnor än män och förekommer mer på landsbygden än i städerna, och den förekommer i högre utsträckning bland socialt svaga grupper såsom romer.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Kosovo är ett av de fattigaste områdena i Europa. Enligt *Världsbanken* uppgick BNP per capita till 1 243 euro år 2005. Livsbetingelserna för stora delar av befolkningen är knappa och fattigdomen är utbredd. *Världsbanken* bedömer att cirka 37 procent av befolkningen är fattig (lever på mindre än 13 kr per dag) och 15 procent är extremt fattig (9 kr per dag).

Grupper som befinner sig i farozonen för fattigdom är barn, äldre, funktionshindrade, arbetslösa, etniska minoriteter (såsom romer), samt kvinnliga familjeförsörjare.

Den svåra levnadssituation som förevarit i många år avspeglas negativt i befolkningens hälsoprofil. Miljösituationen i Kosovo är allvarlig med exempelvis betydande utsläpp av miljöfarliga ämnen som påverkar människor negativt. De allmänna levnadsvillkoren varierar mycket mellan stad och landsbygd. Energiförsörjningen fortsätter att vara ett stort problem.

Flera faktorer bidrar till att skyddet för rätten till egendom inte uppfylls i Kosovo. Det råder exempelvis osäkerhet kring gällande rätt och bristande resurser för de institutioner som har hand om fastighetsfrågor. Personer tillhörande minoritetsgrupperna är särskilt utsatta; framför allt återvändande personer vars fastigheter har tagits över av den kvarvarande majoritets-

befolkningen. Gällande *expropriationslag* respekteras inte heller av myndigheterna, och det händer att privata fastigheter exproprieras av kommunerna utan ersättning eller information till den drabbade, och utan att någon egentlig intresseavvägning har gjorts.

Myndigheten *Kosovo Property Agency (KPA)* har etablerats för att hantera enskilda personers krav. Personer som har förlorat äganderätten till sin egendom till följd av konflikterna 1998-1999 har kunnat lämna in en klagan till KPA till och med den 3 december 2007. Sedan KPA i mars 2006 började ta emot krav om kommersiell egendom har cirka 33 000 klagomål tagits emot, varav den största delen (30 000 klagomål) har gällt beslagtagna jordbruksegendom. Beslut har tagits i många fall men problem uppstår ofta i genomförandet. Särskilt jordbruksmark används fortfarande olagligt i stor utsträckning.

Byggandet av fastigheter utan tillstånd (för såväl kommersiellt som privat bruk) är ett annat stort problem som myndigheterna inte har handskats med på ett handfast sätt.

OLIKA GRUPPERS ÅTNJUTANDE AV DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

14. Kvinnors rättigheter

År 2007 deklarerades av självstyrets premiärminister som *året för positiv särbehandling av Kosovos kvinnor*. Under året har bland annat en handlingsplan utarbetats för att uppnå jämlikhet mellan könen inom de offentliga institutionerna.

Kvinnans situation är utsatt i Kosovo. Klan- och familjetraditioner har fortfarande stor betydelse och påverkar kvinnans situation negativt. Tack vare starka kvinnoorganisationers och internationella samfundets påverkan har dock utvecklingen gått framåt och det finns sedan 2004 en jämställdhetslag och en handlingsplan för dess genomförande. Det finns kommunala rådgivare för jämställdhetsfrågor i alla kommuner. Sexton ministerier har dessutom anställt särskilda jämställdhetsrådgivare, med uppgift att stärka kvinnors deltagande inom de olika ministerierna. Under 2005 bildades en speciell jämställdhetsenhet inom premiärministerns kansli som har till uppgift att se till att jämställdhetslagen tillämpas.

Kvinnors deltagande i politiken är överlag tillfredställande. Minst 30 procent av de nominerade personerna till parlaments- och kommunalval är kvinnor, genom en särskild kvot. Få av dem innehar dock ledande funktioner i sina partier. Kritik har riktats från kvinnorrättsorganisationer mot att inte en enda kvinna har deltagit i förhandlingarna om Kosovos status.

Inom flera områden kvarstår problem, exempelvis vad gäller kvinnors arvsrätt. Trots att lagstiftningen slår fast kvinnans rätt att arva förverkligas inte alltid detta i praktiken. Det patriarkala systemet ger företräde till männens arvsrätt och till mannens familj att behålla barnen. Att som kvinna få vårdnad för sina barn kräver i praktiken ekonomiskt oberoende vilket innebär att många kvinnor drar sig för att söka skilsmässa.

Ett annat problemområde är våld mot kvinnor, vilket är vanligt förekommande. Det är svårt att få fram korrekta uppgifter på området men benägenheten att anmäla brotten ökar. När det gäller våld mot kvinnor finns *UNMIK regulation 2003/12 om skydd mot våld i hemmet*. Ett problem är att tillämpningen av lagstiftningen om våld i hemmet inte är effektiv och i allmänhet är kunskap om lagen bland domare och åklagare undermålig. Problemen med våld mot kvinnor tenderar att vara större på landsbygden än i städer.

Romska kvinnor är en ytterligare utsatt grupp som ofta är beroende av sina män. I praktiken stannar kvinnorna hemma och tar hand om hem och familj. Endast i undantagsfall deltar romska kvinnor i arbetslivet. På grund av giftermål i tidig ålder fullgör många inte sin utbildning.

Flickor utbildar sig generellt i mindre utsträckning än pojkar. Detta beror i många fall på att familjen inte har råd att låta alla barn gå i skolan, med stora kostnader för skolböcker etc. Det blir då oftast pojkarna som får gå i skolan, då de i framtiden ska försörja familjen, medan flickorna förväntas bli försörjda av sin framtida man.

Den organiserade brottsligheten, inklusive handel med människor, är ett allvarligt problem i Kosovo som är ett ursprungs- och transitområde för människohandel, men också en slutdestination. Handel med människor är straffbelagt enligt Kosovos lagstiftning. Lagen anger en straffsats på fängelse mellan 2 och 12 år för personer som döms för människohandel. I fall där barn och ungdomar under 18 år utnyttjats är straffsatsen 3 till 15 år. Under 2005 fastställde regeringen en handlingsplan mot människohandel. UNMIK har upprättat en särskild polisenhet för "anti-trafficking" som bland annat arbetar med att utbilda olika statliga institutioner, framför allt till Kosovos lokala polis. Emellertid begränsas resultatet av brist på materiella resurser och personalkapacitet.

15. Barnets rättigheter

Enligt uppgifter från UNICEF föds cirka 17 procent av alla barn i Kosovo fattiga och förblir fattiga åtminstone till sex års ålder. Cirka 15 procent av alla

familjer lever i extrem fattigdom, vilket innebär att de lever på mindre än 9 kr per dag. På grund av den höga arbetslösheten i Kosovo och den sociala situationen i många familjer, hämmas barnens möjligheter att erhålla tillräcklig hälsovård, skolgång etc. *Ombudspersonen* tar dagligen emot klagomål från familjer som anser att de inte kan erbjuda sina barn en rimlig levnadsnivå. Det förekommer att barn arbetar med exempelvis att sälja cigaretter och telefonkort på gatan för att bidra till familjebudgeten.

Statistiken är dålig (eller obefintlig) beträffande hur många barn som faller offer för människohandel. De flesta organisationer som arbetar för att motverka människohandel fokuserar främst på kvinnor. Uppgifter från enskilda organisationer indikerar dock att en stor del av offren är barn.

Lagarna som reglerar barnets rättigheter införlivades i Kosovos rättsordning 1999, i enlighet med *Konventionen om barnets rättigheter*. Problem kvarstår dock gällande tillämpningen av gällande lagar. Ett försök att förbättra barnets rättigheter sker bland annat genom inrättandet av flera statliga institutioner, såsom *Inter-Ministerial Committee on Children's Rights* som etablerades i maj 2007, och flera internationella organisationer. Straffbarhetsåldern för barn är 14 år.

16. Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Kosovos befolkning består till cirka 90 procent etniska albaner. Resterande 10 procent är av serber, romer, turkar, bosniaker, goranier, ashkalier, egyptier, kroater med mera.

Trots lagreglerade rättigheter för minoritetsgrupperna finns många problem. Misstron mellan de olika etniska grupperna är stor och kontakterna dem emellan är få. Diskriminering på arbetsmarknaden, brist på kunskap i albanska samt den begränsade rörelsefriheten utgör ytterligare hinder för medlemmar av minoritetsgrupperna att leva ett fullständigt normalt liv. Tillgång till utbildning, socialtjänst och hälsovård är inte tillfredsställande. Det förekommer alltjämt att personer tillhörande någon av minoritetsgrupperna utsätts för hot och trakasserier.

Frågan om minoritetsgruppernas, och då särskilt kosovoserbernas, säkerhet har en framskjuten plats på den politiska dagordningen och är en prioriterad fråga inom standardsprocessen. Möjligheten för personer tillhörande minoriteter att röra sig utanför de områden där de själva utgör en majoritet ökar men är ännu inte tillfredsställande.

Under konflikten våren 1999 hade cirka 850 000 personer, nära hälften av Kosovos befolkning varav de flesta var kosovoalbaner, tvingats lämna provinsen. Så gott som samtliga återvände kort efter det att det internationella samfundet tagit kontroll över Kosovo. Samtidigt som kosovoalbanerna återvände lämnade ett mycket stort antal personer, enligt uppskattningar från FN:s *flyktingkommissarie* (UNHCR) cirka 250 000 icke-albaner, mestadels kosovoserber och romer, sina hem. Dessa flydde till i första hand Serbien, Montenegro och Makedonien, men även till andra områden i Kosovo.

Arbetet med återvändande av minoriteter till Kosovo är problematiskt. Många tillhörande minoritetsgrupperna känner en rädsla och osäkerhet. Den dåliga ekonomin, höga arbetslösheten och bristande framtidsutsikter har bidragit till att det frivilliga återvändandet är lägre än väntat trots omfattande stödsatser finansierat av bland annat det internationella samfundet. Antalet personer som lämnar Kosovo är större än antalet som återvänder. Enligt UNHCR:s officiella statistik har 16 661 personer återvänt till Kosovo under perioden januari 2000 till maj 2007. Av dem utgör kosovoserberna 7 288 personer, romerna 2 113 och ashkalierna/egyptierna 4 428. Antalet återvändande personer tillhörande minoriteter har gått ner i antal sedan 2003, och är mycket mindre än vad det internationella samfundet hade planerat, särskilt avseende kosovoserberna. För perioden januari 2006 till maj 2007 noterades det lägsta återvändandet, med endast 2 098 återvändande, varav de flesta var romer, egyptier och ashkalier. Situationen för internflyktingar i Kosovo är svår. Många återvändande möter problem att hitta bostad, och stödet från de lokala myndigheterna är svagt. Vidare finns stora brister i folkbokföringssystemet som är föråldrat. Det saknas centrala folkbokföringsregister. Många återvändande är inte registrerade som bosatta i Kosovo. Ett ministerium med ansvar för återvändande och minoriteter finns och kommunerna bär ansvaret för genomförandet. En återintegreringsstrategi antogs i maj 2007.

Personer tillhörande minoriteterna diskrimineras när det gäller äganderätten till fast egendom. Illegalt utnyttjande (från majoritetsbefolkningen) av bostäder, affärslokaler och jordbruksmark förekommer.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

HBT-läggning (homosexuella, bisexuella och transpersoner) är inte straffbart enligt lag, men HBT-personer riskerar att bli isolerade och utstötta då de i allmänhet inte är socialt accepterade i samhället. Några organisationer, bland annat den lokala människorättsorganisationen *Youth Initiative for Human Rights* (YIHR) fokuserar under 2008 på HBT-frågor (med finansiering från Sverige via *Sida och Svenska Helsingforskommittén*).

18. Flyktingars rättigheter

UNMIK *regulation* 2005/16 från april 2005 utgör ett embryo till lagstiftning på migrationsområdet. Ett utkast till flyktinglagstiftning utarbetades under 2007 men den har ännu inte presenterats för parlamentets godkännande. Ett 30-tal personer, framförallt från Asien har under 2007 anlänt till Kosovo och sökt asyl. I avsaknad av flyktinglagstiftning och en kosovansk struktur för bedömning av flyktingstatus har UNHCR i dessa fall gjort bedömningen. Flyktingar har rätt till tolk och sjukvård. I december 2005 inrättades ett inrikesministerium och verksamheten för hantering av identitets- och medborgarskapsfrågor samt migrationsfrågor och gränshantering är under uppbyggnad. Parlamentet och UNMIK har godkänt de förslag till nya återtagande- och återintegreringsstrategier som utarbetats under 2007. Ett system för att hantera asyl- och återtagandefrågor har utarbetats och kommer under UNMIK:s ledning, gradvis att börja tillämpas under 2008.

19. Funktionshindrades rättigheter

Situationen för Kosovos omkring 150 000 funktionshindrade är svår, men förbättringar kan skönjas. Lagstiftning mot diskriminering av funktionshindrade finns, men är otydlig. Diskriminering är i realiteten vanligt förekommande. Tillgången till hälso- och sjukvård är ett stort problem, och varken närmiljö, offentliga platser eller samhällsfunktioner är anpassade för personer med funktionshinder. Ett skäl till den dåliga tillgängligheten är att det saknas tydliga riktlinjer och standarder för hur byggnader ska utformas för bättre tillgänglighet.

Det sociala stigma har tidigare varit stort och funktionshindrade har ofta gömts undan och isolerats från övriga i samhället. Funktionshindrade med psykiska åkommor och utvecklingsstörningar har ansetts farliga för allmänheten och samlats på stora institutioner med undermåliga förhållanden. En förbättring för de psykiskt sjuka har nu skett genom sju nyinrättade kommunala rehabiliteringscentra.

Tillgången till utbildning är väsentligt sämre och arbetslösheten är särskilt hög hos denna grupp. Enligt den regionala frivilligorganisationen *Handikos* går endast 1 000 av Kosovos 15 000 funktionshindrade barn i skolan. Attityderna börjar nu sakta att förändras och bland annat skolväsendet reformeras så att barn med funktionshinder ska kunna undervisas i ordinarie skolor.

Handikos noterar gradvisa förbättringar för de funktionshindrades villkor och inflytande i samhället. Bland annat inrättades 2006 ett nationellt råd för

handikappfrågor, med representation från regering och handikapporganisationer. Organisationen som bland annat tillhandahåller handikapphjälpmedel och i viss mån transporter för funktionshindrade, arbetar aktivt för att stärka de funktionshindrades deltagande och inflytande i samhället.

ÖVRIGT

20. Frivilligorganisationers arbete för mänskliga rättigheter

Det finns flera oberoende organisationer som arbetar med mänskliga rättigheter utan restriktioner i Kosovo, till exempel *Humanitarian Law Center* och en rad olika kvinnoorganisationer. *Amnesty International* och *Human Rights Watch* saknar lokala kontor men följer utvecklingen i Kosovo. Även ett antal lokala organisationer, däribland *Kosovo Rehabilitation Centre for Victims of Torture and Trauma* och *Handikos* arbetar för främjandet av de mänskliga rättigheterna.

Enligt flera bedömare har människorättsorganisationerna i Kosovo under senare tid blivit allt mer frispråkiga och öppet kritiska mot makthavarna. Organisationer som engagerar sig i känsligare frågor, såsom korruption och politikernas intressekonflikter, anses dock bli mer kritiserade och ifrågasatta från officiellt håll.

21. Internationella och svenska insatser på området mänskliga rättigheter

Som nämns ovan bedriver en rad internationella organisationer verksamhet i Kosovo. Dit hör till exempel *Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE)* och olika FN-organ. EU är aktivt genom *European Agency for Reconstruction (EAR)* och inom ramen för stabiliserings- och associeringsprocessen.

Sverige bedriver genom Sida sedan 1999 ett omfattande utvecklingssamarbete med Kosovo. Det övergripande målet för det svenska utvecklingssamarbetet med Kosovo är utvecklandet av fred och stabilitet genom att stärka Kosovo i dess strävan mot ökad integration med övriga Europa. En av de två huvudsektorer för samarbetet är demokrati och god samhällsstyrning. Stärkandet av det civila samhällets arbete för demokrati och mänskliga rättigheter har främst genomförts av tre svenska organisationer - Kvinna till Kvinna som arbetat för att stärka kvinnornas ställning i samhället samt Olof Palmes Internationella Centrum och Svenska Helsingforskommittén. Dessa organisationer stöder i sin tur lokala enskilda organisationer som arbetar med mänskliga rättigheter. Sida ger också stöd till utvecklingen av den kosovanska

Ombudspersonen genom ett samarbete med Europarådet. Flera regionala projekt har inriktats på stöd till organisationer som arbetar mot människohandel av barn och kvinnor samt för romernas rättigheter, särskilt beträffande utbildning men också till återvändandeprogram. Ett omfattande stöd har också givits för kapacitetsutveckling av *Kosovo Cadastre Agency* för att utveckla ett lantmäteriregister i syfte att stärka rättssäkerheten på fastighetsområdet. Sida stöder också ett projekt för att stärka kapaciteten hos *Kosovo Probation Services* genom ett samarbete med den svenska kriminalvården, i syfte att kunna döma till skyddstillsyn och övervakning snarare än fängelse för unga förbrytare och för ringa brott.